

Võim – kõige raskem koorem

Ülo Vooglaid (RiTo 6), Tartu Ülikooli Õigusinstituudi emeriitprofessor

Meil puudub veel võimuteooria. Sõnastamata on võimule tuleku, võimul olemise ja võimult taandumise metodoloogilised lähtekohad. Korrastamata on võimu hoidmise ja kasutamise meetodid.

Võim on enesekehtestamise atribuut. Võim on kellegi või millegi üle valitsemise eeldus. Võim on ühteaegu vajalik ja ohtlik, ahvatlev, peibutav, kohutav ja hirmutav, ning vastutustundlikule inimesele päris kindlasti ränkraske koorem. Võimuvõitluses on läbi aegade verd valatud, võimu eest on põgenetud, võimumehi ja –naisi on vihatud ja ülistatud. Võimu saavutamiseks kulutatakse ka tänapäeva kitsastes oludes nagu möödaminnes kümneid ja kümneid miljoneid. Samas ei ole kaugeltki selgeks mõeldud, mis see on, mida nimetatakse võimuks. Äkki on hind liiga kõrge? Tuleb ette, et võimukandjad, nende nõunikud ja muud toetajad ei tea kuigi hästi, millest võim koosneb ja milline on võimu struktuur, kuidas võim kujuneb, mida on võimalik võimu abil teha ja tegemata jätta jne. Diletandid on igal alal ohtlikud. Üleminek kardinaalselt teist liiki ühiskonda toimus meil sellise pauguga, et kohanemiseks, mõtlemiseks ja õppimiseks ei olnud aega.

Eesti põhiseaduses on kirjas, et kõrgema võimu kandja on rahvas. Põhiseaduse järgi on kodanikel suur hulk õigusi, ent kusagil ei ole kirjas, millistel eeldustel oleks kodanikel võimalik neid õigusi kasutada.

Nõukogude aja lõpus, loomeliitude ühispleenumil, küsis Mikk Mikiver üksnes temale omase selguse ja siirusega: kellele siis võim kuulub, kui võim kuulub rahvale?

Kõik, kellel vähegi oidu, pidid aru saama ja ka said, et tegemist on demagoogiaga, mida võimulolijad kasutavad selleks, et rahvas ei saaks aru, kes on võimul. Valele rajatud totalitaarne ühiskonnakord varises, ent mõtlemisviis, mis oli inimestes, aina püsib.

Paljude meelest on võim võõras. Palju (liiga palju!) on olnud neid, kes on tungelnud mis tahes vahenditega võimule selleks, et oma ja sõprade huvide kaitseks õiguslikke eeldusi valmistada või hoida. Võimul (kõrgetel ametikohtadel) on olnud palju inimesi, kes ei kujutanud siis ega kujuta ka praegu kuigi palju ette, mis on riik ja rahvas, inimesest ja perekonnast rääkimata, milline on ühiskond ja kultuur, kuidas toimivad institutsionaalsed ja organisatsioonilised süsteemid, millest sõltub funktsioneerimine, muutumine ja areng, otstarbekus, efektiivsus ja intensiivsus. Lausa uskumatu, aga Eestis on hulgaliselt ka selliseid saadikuid ja ametnikke, kes ei kujuta üldse ette, mida nad peaksid saavutama ja mida oleks vaja teha selleks, et midagi saavutada (mingiks tähtjaks kuhugi välja jõuda).

Võim ei ole lihtne ja labane moodustis. Võimu on mitmesugust. On avalikku ja varjatud võimu, otsest ja kaudset, episoodilist ja püsivat, segast ja selget, sõbralikku ja õelat võimu. On ka sellist võimu, mille teostajad ignoreerivad õigust ning on võimul totaalse despootliku füüsilise, majandusliku, õigusliku, poliitilise, kultuurilise jm vägivalda varal, manipuleerides tervete elualade ja tuhandete perede käekäiguga.

Eesti üks vähestest õigusfilosoofidest Andre Saue on korduvalt juhtinud tähelepanu sellele, et Eesti tsiviilkohtu menetluse seaduse (TKS) § 5 järgi peab meil kohtuotsus olema seaduslik ja õige. Paraku ei ole ette nähtud, et kohtuotsus oleks ka õiglane. Selle "pistasja" tõttu võib vohada nn juriidiline kuritegevus ja neile, kes ei suuda võistelda rahakottide kaalumisel, saab teha õigusega ülekohut. Õiguslikust nihilismist võib olla veel õudsem ainult finantssüsteemi kokkuvarisemine või situatsioon, mil üks (suur) osa ühiskonnast ei taha ja teine (väike) osa ei saa enam vanaviisi elada. Nii võib juhtuda, et ka kohtusüsteem õõnestab riigikorda ja võimu enesestmõistetavaks peetavaid aluseid.

Võimu võõrandumine

Demokraatliku ühiskonna kujunemine võtab üsna palju aega. Selleks et ühiskonda tekiks kindel kõlbeline alus ja väarikate kodanike selline kogum, kulub nii aega kui ka igasuguseid teisi vahendeid, sealhulgas nii palju ühiskonna- ja kultuuriseoseid tundvaid ja hoidvaid inimesi, et moodustuks teadlikult koostööd väärtuseks pidav kriitiline mass, mis suudaks ja tahaks hoida ühiskonda n-ö kontrolli all ja ei võimaldaks üle talutavate piiride ulatuvat hälbimist. Arvestades Eesti rahva ajalugu, peaksid meil aadlike asemel olema haritlased, kes tõepoolest hindavad üle kõige au ja väarikust ning ka teenivad ennekõike oma rahvast.

Demokraatia on kultuuri ja hariduse funktsioon (loe: objektiivne kaassõltuvus, mitte ülesanne, nagu pahatihti arvatakse olevat selle sõna tähendus). Peale teadmiste ja oskuste ühtsuse on vaja veel ka seda, et inimestel oleks osalemiskogemus ja sellega kaasnev ettenägemisvõime.

Võimul on tendents võõranduda – pöörduda oma loojate vastu. Inimestel on kombeks võimust võõrduda, võimumeeste üle naerda ja keelt teritada. Selleks et võimuga seonduda sellises üleminekuriigis, nagu neid siin Läänemere ääreski leidub, on vaja olla kas täiesti rumal või üpris tark.

Meil puudub veel võimuteooria. Sõnastamata on ka võimule tuleku, võimul olemise ja võimult taandumise metodoloogilised lähtekohad. Korrastamata on võimu hoidmise ja kasutamise meetodid.

Seda, miks võim võib võõranduda, on palju uuritud. Paraku ei ole üldse uuritud, mil määral on Eestis võim elanikele omane. Konkreetsetele küsimustele vastamiseks oleks vaja teaduslikke uuringuid. Siinkohal saan käsitleda siiski vaid hüpoteese. Võimu võõrandumise põhjusi võib olla suur hulk. Vaatleme neist mõningaid.

Vaja oleks tõdeda, et õigused on mõttetud ilma kohustuste ja vastutusega. Põhiseaduslike õiguste kasutamiseks peab valitsus ja kohalik omavalitsus looma eeldused. Vastasel juhul on tegemist demagoogilise sõnamulinaga nende petmiseks, kes ei saa aru, millest jutt käib:

- kohustused on mõttetud ilma nende täitmiseks vajalike õigusteta ja ilma vastutusega selle eest, kuidas neid õigusi kasutati ja mis selle tegevuse tulemusel välja kukkus. Sihipärane ja eesmärgistatud tegevus eeldab edasisidestust ja tagasisidestust. Süsteemide üldteooriast võivad kahtlejad kinnitust leida, et kõik iseregulatiivsed

süsteemid, mis ei suuda tagada rahuldaval määral süsteemset ja operatiivset tagasisidet, hukuvad;

- ühiskonnas tervikuna ja ühikonna kõikides alaosüsteemides on oluline, et fikseeruks subjekt, kes korraldab ja vastutab. Vastasel juhul kujuneb korralagedus;
- võimu subjekt peab olema suuteline seadma eesmärged ja valima vajalikul hulgal nõutava kvaliteediga vahendeid tegutsemiseks sobival ajal ja sobivas kohas, nii et tähtsaks kujuneks tulemus, mis on kooskõlas ühikonna- ja kultuurinormide ning – väärtustega, tarbijate vajadustega, arusaamaga ideaalist, ning oleks vastavuses standardiks kujunenud kujutluste süsteemiga;
- võim väärneb tähelepanu üksnes sel juhul, kui võim on reaalne jõud, mis on avalik, õiglane ja seaduslik. Jõuetu võimu esindajad muutuvad pilkamise objektiks. Jõuetust nn mänguvõimust on kahju rohkem kui kasu. Veel õudsem saab olla rumal, salakaval, nuhkide ja reetmiste, vägivalda, valetamise, petmise ja muude alatute vahendite kasutamisega esile kutsutud hirmu abil teostatav võim;
- inimesi, kelle tõttu tekib (ei ole oluline, kas meelega või kogemata) selline võim, mis toimib genotsiidina (mis ruineerib rahvast ja hävitab rahva elujõudu), tuleb käsitada kurjategijatena;
- õigused on mõttetud, kui inimesed ei ole küllalt haritud, informeeritud ja kogunud selleks, et osaleda otsustamises ja otsuste täitmisel, tulemuste ning tagajärgede hindamisel, järelduste ettepanekute ja soovitude tegemisel, koostöö korraldamisel, oma tegevuse edasi- ja tagasisidestamisel.

Võimu võtmine

Võimu võtmine on ehk õigustatud ainult ohtlikuks kujunenud anarhia, totalitarismi või mõne muu põhiseaduslikku korda ohustava asjaolu ilmnemise korral. Normaalses demokraatlikus ühikonnas usaldatakse võim sellele subjektile, kes võimu teistest enam väärneb. Võidelda on vaja mitte võimu, vaid ideaalide eest, õiguse eest olla iseseisev ja vaba, vabal maal, vabas riigis. Vaja on võidelda õiguse eest olla subjekt ja osaleda otsustamises. Võimu vägivaldset haaramist, aga ka mingi pettuse teel enda kätte koondamist nimetatakse võimu usurpeerimiseks.

Adolf Hitler, kes kirjutas, et rahvas ei otsusta midagi, et rahva eest otsustavad juhid, apelleeris enne valimisi just sellele nn rumalale massile. Siis kui oli vaja tulla võimule kehtiva korra raames toimuvatel "demokraatlikel" valimistel, ülistas ta rahvast ja lubas rahvale kõigi unistuste täitumist. Pärast nn valimisi muutis ta rahva oma meeletu tegevuse tööriistaks, tappis opositsiooni ning kehtestas totalitaarse režiimi. Jah, tänapäeval on võimalik massimeedia süsteemi abil saavutada totaalse ideoloogilise töötluse ala, lülitada välja inimeste kaine mõistus ning kultuurist tulenev regulatsioon. Seejärel on võimalik halvata põhiseaduslike institutsioonide tegevus ning kutsuda esile mis tahes efekte inimeste hoiakutes ja suhtumistes, mõtlemisviisis ja käitumises. Miljonitele inimestele kirjeldamatuid kannatusi tekitanud fašism ja kommunism (tegutsemisvahendites vahet ei ole) tekkisid ning kinnistusid põhimõtteliselt samamoodi, hullutatud masside vaimustuse saatel. Kui keegi arvab, et totaalsete, inimsuse vastu suunatud režiimide tekkimise oht on inimkonnal igavesti möödas, siis on ta küll naiivne. Luureteenistused tegutsevad professionaalselt. Tänapäeval

tuleb harva ette, et välisriikide luurajad teeksid midagi ise. Ärimeesteks maskeeritud isikute kaudu ostab välisluure endale kõik vajalikud teenused ja rohkemgi veel.

Genotsiiditehnika juurde kuulub näiteks meeleheite tekkimiseks vajalike eelduse loomine. Selleks on vaja hävitada rahva usk tulevikku ja oma võimesse teiste rahvaste hulgas hakkama saada. Selleks on vaja hävitada usaldus oma liidrite suhtes. Hävitada kõlbelised alused, perekond ja kodutunne vähemalt sel määral, et inimesed ei sõandaks enam lapsi sünnitada. Meeleheitele peaks aitama kaasa niisugune kuritegevus, et keegi ei saaks end turvaliselt tunda ei tööl, tänaval ega kodus, ei päeval ega öösel.

Meeleheite tekkimisele aitab kaasa krooniline tööpuudus ja vaesus, milles süveneb abitus ja absurdisituatsioonis olemise paratamatus. Seal on veel pool sammu enesetapuni. Samas on vaja vältida sotsiaalsete probleemide uurimist ja sotsiaalse hälbimise põhjuste teadvustamist. Tõepoolest, Eestis ei ole toimunud iseseisvusaja jooksul ühtki uuringut, mille objektiks oleks olnud võõrdumine, võõrandumine, indolentsus, marginaalsus, deprivaatsioon ja teised sotsiaalsed pinged. Keegi ei tea nende nähtuste ulatust ja põhjusi, seoseid ja toimeid.

Valimistel, milles osalejad ei ole küllalt informeeritud, haritud ja kogunud selleks, et võimuvõitluses rüselavate erakondade hulgast usaldusväärseid ja kuritegelikke jõude ära tunda, ei ole tõsiselt võetavad. Selleks et valimised saaksid sisuliselt aset leida, on vaja korraldada erakondade valimisprogrammide riiklik (riigi tellimisel ja riigi julgeoleku tagamiseks ette nähtud vahenditega) analüüs. Tuleb tõdeda, et rahval (kõrgema võimu kandjal) on põhimõtteliselt õigus nõuda võimalust olla rahuldaval määral informeeritud ja haritud, selleks et kasutada oma peamist põhiseaduslikku õigust. Inimestel peaks olema võimalik saada sõltumatutelt ekspertidelt abi tegeliku olukorra ja situatsiooni kohta, selle põhjuste, seoste–sõltuvuste, muutumise tendentside ja tagajärgede kohta. Massimeedia (millest Eestis valdav osa eestlastele ei kuulu) on valmis suure (väga suure) raha eest avaldama ükskõik mida. Ka neid tekste, milles on õige ainult kuupäev, avaldatakse meelsasti. Seda kuritegevuse vormi nimetatakse "ajakirjandusvabaduseks". Rahva hullutamiseks ja eksitamiseks ära ostetud televisioon, raadio ja press on viies võim riigis, ent elanikkonnal puudub praegu igasugune võimalus seda võimu ohjeldada. Riigi stabiilsuse ja põhiseadusliku korra kaitseks on vaja luua abinõude kompleks, mis hõlmaks ka massikommunikatsiooni. Tarvis on massimeedia seadust.

Rahval on õigus küsida iga päev, milline on olukord riigis, millised on prognoosid ja abinõud ohtude ennetamiseks, milliseid programme ja projekte rakendatakse ja kavatakse rakendada asuda selleks, et saavutada rahuldav olukord nendes valdkondades, mis on põhjustanud kahtlusi, muret ja pahameelt. Ekspertide abil peaks olema võimalik saada selgitusi ka erakondade pakutud ideede ja nende elluviimisel lähemas ja kaugemas tulevikus tõenäoliselt tekkivate efektide kohta.

Bluffimise aeg läbi

Erakondadel on vaja pingutada mitte võimule pääsemiseks, vaid selleks, et saavutada valmisolek võtta võim enda kanda, kui peaks juhtuma, et valimistel osutatakse teistest

usaldusväärsemaks. Ühtlasi oleks vaja saavutada valmisolek kasutada võimu, jagada võimu ja ka loobuda võimust, kui selgub, et tegelikult ei ole eeldusi edu saavutamiseks. Kүүnte ja hammastega iga hinna eest võimu külge klammerdumine, kõigi oma seniste seisukohtade peal tallamine on häbiväärne. Erakond, kes eelistab võimu nimel ükskõik kellega koalitsiooni minna, sobib ideaalideta päevavarastele, sulidele ja kaakidele, kes on väljas raha ja muude hüvede saamiseks, mitte kindlameelseks võitluseks rahva heaolu ja riigi arengu eelduste eest.

Tegutsemine ei sobi eesmärgiks. Vaja oleks saavutada tulemusi. Võim on vahend korra saavutamiseks ja korra hoidmiseks. Kord omakorda on eeldus juhtimiseks, valitsemiseks, haldamiseks, sidustamiseks ja edu saavutamiseks teistes eesmärgistatud protsessides. Korraaustus on distsipliin.

Riigi tasandil seondub kord Riigikogu ja valitsuse taotluste ja tegevusega, mis on eesmärgi- ja sihipärane või sellest lage.

Paraku ei ole Eestis veel juhtunud, et mingi erakond saavutaks rahva sellise toetuse, mis võimaldaks tal toime tulla üksi, ilma partnerita. Erakond, kellele president teeb ettepaneku moodustada valitsus, peab seetõttu alustama läbirääkimisi, mida kutsuti juba enne sõda lehmakauplemiseks.

Tavaliselt koguneb nende päevade ja ööde ajal, mil kauplemine käib, päris palju selliseid tegusid, mida oleks vaja pigem olematuks unustada kui meeles pidada või koguni lindistada. Portfellid ja toolid, komisjonid ja muud võtmepositsioonid jagatakse lõppude lõpuks kuidagi ära, aga küsimus sellest, kes kannab vastutust terviku (riigi ja rahva) eest, jääb enamasti selgusetuks. Hulleml veel! Koalitsioonipartnerid moodustavad siis mingi sellise klubilise organi, mida kutsutakse koalitsiooninõukoguks. Ükski seadus midagi sellist ette ei näe, ent selgub, et koalitsiooninõukogu esimehe ukse taga seisavad ministrid järjekorras, lootuses ükskord jutule saada ja tööle asuda. Ehkki on tegemist sellise "klubi" või "organiga", mida põhiseadus ega muud seadused ei käsitle, on just koalitsiooninõukogu otsused otsustava tähtsusega, sest võimul püsimise nimel on partnerid otsustanud anda võim just selle "organi" kätte ja lubanud sellele võimule alluda. Põhiseaduslikud institutsioonid on sellist olukorda vaikides talunud, ehkki peaksid teadma nagu kõik teised, et selle võimujõu õigused, kohustused, tegutsemise põhimõtted, hindamise kriteeriumid, tegevus ja vastutus on mitte ainult salajased, vaid ka ebaseaduslikud. Ometi jagab see "valitsemisorgan" korraldusi ka peaministrile, kõigile ametkondadele ja maakondadele, suurele osale Riigikogu komisjonidest ning võtab vastu riigivisiidil olevaid väliskülalisi. Õigusriigis nii ei käituta.

Erakondadest arvatakse ja räägitakse kõike. On neid, kelle jaoks on erakond lihtsalt "võimumasin", mille abil endale ja sõpradele teed raiuda ja kasulike otsuste tegemiseks vajalik positsioon kätte võita, on neid, kellele on erakond aatekaaslaste ühendus, kes pühendub oma rahva teenimisele. Erakond võib olla poliitilise võitluse subjekt, aga ka manipuleerimise objekt. Paljud ehk teavad oma või teiste kogemuse varal, et erakonnad võivad olla ka muserdamise, ahistamise ja petmise instrumendiks, keda uskuda ja usaldada ei saa. Mõnes erakonnas on peetud sõnasõda selle üle, kas erakond on teenus või tarbeese, mida tuleks müüa.

Algajatele poliitikutele on aeg-ajalt seletatud, et erakonda ei saa turustada; erakonnaga saab liituda. Ikkagi tuleb ette, et uute liikmete värbamise tuhinas kipub meelest minema, et igaüht ei sobi erakonda võtta, olenemata sellest, palju tal raha on, kus ta varem tegutses, millisesse klubisse kuulub jne. Erakondade poliitiline credo, ideaalid ja eesmärgid ei ole enamasti nii selgelt välja toodud ja esitatud, et erakonnaga liitumine saaks toimuda kõlbeliselt korrektselt. Tavaliselt sõbrad ja tuttavad kutsuvad, et tule ja lähme, teeme ära, mis sa tukud! Sisuliselt selget maailmavaatelist ja aatelist alust ei ole isegi mitte erakondade sees kombeks avalikult arutada. Erakonna liikmete arv on tähtis. Erakonna liikmete kompetentsus ei ole tähtis. Tahaks loota, et nüüd, pärast tosin aastat kestnud heitlemist olemise ja mitteolemise piiril, hakkavad tekkima ka sellised erakonnad, kus hinnatakse pädevust ja tulemusi, mitte ainult ja eeskätt bravuuri, ustavust ja ennastsalgavust.

Võimu müümine

Poliitilises tegevuses osalemine eeldab eriti kõrget kompetentsust ja tasakaalukust, mõtte- ja tegutsemisjulgust, järjekindlust, koostöövõimet ja vastutusvõimet.

Kui erakonna juhtkond ja liikmed annavad endale täiel määral aru võimu tähendusest, võimuga kaasnevast kõlbelisest koormast ja vastutusest nii siin ja praegu kui ka üldse ja edaspidi, siis peaksid nad kandma hoolt eeskätt vastava potentsiaali ja koostöövõime kujunemise eest.

Erakonnad on tosina iseseisvusaasta jooksul teinud võimule pääsemiseks igasuguseid avaldusi, andnud igasuguseid lubadusi ja esitanud ennast enamasti sootuks teistsugusena, kui on ilmnunud nii varasemas kui ka hilisemas praktikas. Seepärast ei maksa imestada, et suur osa eestlastest ja siin elavatest välismaalastest on poliitika ja poliitikute suhtes üpris kriitilise hoiakuga või lausa pettunud. Võib öelda, et Eesti avalikus elus on kujunemas usalduskriis. Selle põhjusi oleks vaja tunda ja arvestada. Me ei tohiks endale lubada ühtki sammu ega seisukohta, mis võiks usalduskriisi süvendada. Mõistlik ei oleks ka usalduskriisi tegureid, sealhulgas põhjusi peita või õigustada. Eesti ühiskonnas on integreerivaid jõude sootuks vähem kui desintegreerivaid jõude. Selles olukorras on poliitika ja õiguse tasakaalu saavutamise ning poliitiliste jõudude usaldusväarsuse tugevdamise nimel teha palju tööd.

Müümine on muutunud Eestis moesõnaks ja paljudele ka elu sisuks. Neid, kes mõtleavad ööd ja päevad peamiselt turule pääsemisest ja turul püsimisest, ostmisest ja müümisest, on siginenud kõikjale, ja neid on juba tuhandeid. Tänapäevaste turukummardajate teoreetilised postulaadid on omal ajal sõnastanud Milton Friedman ja Margaret Thatcher. Piirideta liberalism, mida nad ülistasid, on ilmselt sama jõle nähtus kui piirideta sotsialism või kommunism. Äärmused on ohtlikud. Siinkohal tasub vist meenutada triviaalset tõde, et kui pendel viia ühte äärmusse, lendab see varem või hiljem teise äärmusse. Ühiskonnas võib pendeldamine tähendada suuri purustusi, kannatusi ja pisarate merd. Ühiskonna, perekonna ja kogu elukeskkonna hoidmine ei ole kergem ja lihtsam kui selle muutmine. Nii hoidmiseks kui ka muutmiseks on vaja võimu: reaalselt toimivat jõudu, mille abil koondada mõte eesmärgi loomiseks ja sõnastamiseks, vahendite (ressursside ja nende kasutamiseks vajalike tingimuste) kogumiseks, printsiipide ja kriteeriumide kehtestamiseks jms; tegijail on vaja

sellist positsiooni, et saada jagu parastajate vastupanust, päevavaraste mugavusest, läbipõlenute hirmust, õpitud ja välja mõeldud abitusest.

Iseseisvuse taastamise järel toimunud valimistel kindlustas ühele erakonnale valimisvõidu loosung "Plats puhtaks!". Sellega avanes võimalus nurka pühkida mitte ainult nn jõustruktuurides ja ideoloogiaasutustes tegutsenud inimesed, vaid ka asjatundjad. Nii ka juhtus. Asjatundjate asemele asusid profaanid ja diletandid, kes lausa uhkustasid sellega, et nad riigi ja juhtimise ning valitsemise kohta ei tea mitte midagi. Olukorra leevendamiseks kutsuti abi USA-st. Eesti Raadio teatas iga poole tunni tagant, et valitsus hakkab täna juhtimist õppima ja et ka peaminister istub koolipinki... Õppus toimus. Eesti Vabariigi valitsusele tutvustati põhjalikult seda juhtumit ("keisi"), kui ühes Ameerika noorsõdurite õppelaagris suri üks kutsealune ootamatult influensasse. Kuus õppejõudu arutasid kaks päeva, kes kellele helistas, mida keegi rääkis ja vastuseks kuulis ning kuidas sündmused edasi veeresid. Meie inimesed, kellel polnud ettekujutust Ameerika tervishoiusüsteemist, päästeametist ega millestki muust, istusid seal mitu tundi nõutute nägudega ja kadusid üks teise järel kuhugi ära. Ainult kaks ministrit – põllumajandusminister Jaan Leetsar ja kultuuriminister Paul-Eerik Rummo pidasid vastu esimese päeva õhtuni.

Esimene kokkupuude "juhtimisteadusega" jättis nii ränga jälje, et Eesti valitsemisseaduses ei ole tänaseni juhtimist ja valitsemist, haldamist ja sidustamist ette nähtud. Järelikult ei ole alust eeldada ja nõuda kelleltki ka juhtimisalast ega valitsemisalast ettevalmistust.

Pahatahtlikud inimesed võivad sellist olukorda tõlgendada kui uste avamist ükskõik millise ettevalmistusega inimestele, kes võivad neile ulatatud ametikohtadel teha seda, mis juhuslikult pähe tuleb, sest vastutamist oma tegevuse ja tagajärgede eest ei ole Eestis ette nähtud. Seetõttu on arusaadav, et ka haridust ei ole Eestis avalikus teenistuses mingile ametikohale kandideerimisel ette nähtud (nõutakse tunnistust mingi taseme kooli lõpetamise kohta, olenemata erialast ning kutse- ja ametialase ettevalmistuse puudumisest).

Ennekõike likvideeriti üksteise järel kõik järelevalveorganisatsioonid. Siis hakkas pihta rahva ühistööga loodud vara arutu lagastamine ja hävitamine, mida nimetati müümiseks. Majandijuhid nimetati punaparuniteks ja nende vastu õhutati kõigi võimalike vahenditega kahtlustusi, viha ja põlgust. See tegevus oli üdini destruktivne. Positiivset programmi maaelu korraldamiseks ei olnud siis ja seda ei ole suutnud luua ka ükski teine valitsus.

Kõike ei saa müüa

Nüüd hakkab paljudele paistma, et kõike ei saa müüa. Kõik ei ole müüdav. Müüa ei saa au ega väärikust, usku ega usaldust, haridust ega tervist. Müüa ei saa armastust ega kindlusetunnet. Müüa saab omandit. Müüa saab seda, millel on tarbimisväärtus, mida keegi vajab ning on nõus ostma (loovutama müüjale sobival hulgal, sobival ajal ja sobivas kohas mingeid teisi väärtusi).

Erakonda, poliitikat ega maailmavaadet ei saa kellelegi anda ega kelleltki võtta. Erakonda ei saa müüa, osta ega kellegagi millegi vastu vahetada. Erakonna (loe: aatekaaslased) saab reeta, maha jätta, ohverdada mingite ahvatluste mõjul. Erakonnast saab lahkuda ja peab

lahkuma, kui selgub, et erakonnas aetav poliitika ei ole vastuvõetav või liidrite poliitilised avaldused ja praktika ei lange kokku või kellelgi on juhtunud midagi sellist, mis tõenäoliselt kompromiteerib erakonda. Eestis on juba märke, mis näitavad, et vääritud käitumine hakkab arusaadavaks muutuma. Neil, kes käituvad jäärpäiselt teisiti, kui erakonnas on kokku lepitud, ega ole suutelised oma tegevuse tähendusest aru saama, palutakse erakonnast lahkuda (loe: need heidetakse erakonnast välja).

Küllap saab lähiaastatel selgeks, et ka kodu ja kodumaa, vabadus ja iseseisvus, isamaa ja emakeel ei ole müüdavad. Müüdavad ei ole ka kõikide erakondade liidrid ega nn lihtliikmed. Erakonna liidrid ja liikmed ei ole müügimehed; nad on erilist tunnustust ja tähelepanu väärt isikud, kes on teinud teadlikult oma eluteed määrava kõlbelise valiku.

Erakonna liikmed (olenemata oma positsioonist organisatsioonis ja tööjaotust korrastavas hierarhias) on (peaksid olema!) oma riigi ja rahva teenimisele pühendunud inimesed, kes saavad kaasa aidata mitte ainult selle erakonna programmiliste positsioonide tutvustamisele või poliitilise ja eetilise platvormi elluviimisele. Ideede genereerimine Eestis kujunenud probleemide lahendamiseks ja mõistliku tee leidmiseks on nii iga südametunnistust eviva kodaniku auasi kui ka kohustus. Tee juhatamine erakonnaga liitumiseks ei ole müük. See võib olla abi endas selguse saamiseks ja kutse astumiseks aktiivsesse võitlusse sellise Eesti loomise eest, millest oleme unistanud ja kus me tahaksime elada. Kutse astuda poliitilisse erakonda kuulub erakordselt tähtsate kutsete hulka ja iga otsus (nõustumine või keeldumine) on arvatavasti kogu edasist elu kujundava tähendusega. Küllap peaksime rõhutama ja esialgu üsna sageli kordama, et mitte mingil juhul ei tohi mitte keegi mitte kuidagi mitte kusagil mitte kedagi suruda ja sundida erakonnaga liituma.

Mõeldav ja vajalik on aktiivselt otsida, kes sobib erakonna liikmeks, ning näidata, kellele on uks avatud. Võimalik on luua usalduslik ja siiras suhtluskeskkond, milles n-ö liikmekandidaadid saaksid veenduda, et neid võetakse tõsiselt, et nende arvamustega arvestatakse, et igaüks võib erakonna koosseisus saavutada suurte otsuste tegemises osalemiseks vajaliku ettevalmistuse ning seejärel võtta osa väikeste, keskmiste ja suurte süsteemide projekteerimisest kontorilaua taga ning nende kavade realiseerimisest praktikas, mitmel regulatsioonitasandil, mitmes tegevusvaldkonnas. Erakond ei ole võrreldav klubi ega töö- või ametikohaga.

Aumeeste erakond

Aumeeste erakonnaga on võimalik liituda neil,

- kelle senine elukäik annab alust uskuda, et tegemist on eneseteadliku tahtekindla isikuga;
- kes on kasvanud kodanikuks;
- kelle kultuuri- ja ühiskonnaseos on väljaspool kahtlust;
- kes käituvad subjektina;
- kes saavad aru, milline vastutus kaasneb poliitiliste otsuste tegemise ja tegematajätmisega.

Aumeeste erakonnaga saavad liituda need,

- kelle meelest on erakonna maailmavaatelised, ideoloogilised, poliitilised ja muud seisukohad mitte lihtsalt õiged ja nüüdisaegsed, vaid nii tähtsad, et võitlus nende eest ei saa olla ei liiga raske, liiga ohtlik ega liiga koormav, vaid eneseteostuse tee;
- kes usuvad endasse ja kaaslastesse võitluses seatud eesmärkide saavutamise nimel;
- kes tahavad olla küllalt haritud ja informeeritud selleks, et probleemide tagamaadest aru saada;
- kes pürgivad oma mõtteid ja tundeid teistele arusaadavalt sõnastama, täpselt väljendama ja tahavad teistest aru saada;
- kes peavad võimalikuks midagi kaalukat öelda alles siis, kui on olnud võimalus kõnealuse probleemi põhjuste ja toime üle mõelda;
- kes soostuvad esitama ettepanekuid ja soovitusi alles siis, kui kujutavad ette, mis nende ettepanekute ja soovitude arvestamisega ühiskonna eri tasanditel tõenäoliselt kaasneb.

Aumeeste erakonnaga kutsutakse liituma ainult neid,

- kes tahavad ustavalt teenida oma rahvast;
- kes ei kahtle ega kõhkle, kui on vaja kaitsta isamaalisi väärtusi ja emakeelt, kodu ja kodumaad, au ja väärikust, vabadust ja kohustust olla kodanikuna iseseisev ja sõltumatu;
- kes julgevad olla oma mõtetega ajast ees;
- kes peavad loomulikuks enne mõelda kui ütleva hakata ja kes ei räägi mitte midagi, kui ei ole antud küsimuse kohta midagi uut ja olulist öelda;
- kes suudavad olla eeskujuks;
- kes on küllalt tolerantid ja tasakaalukad;
- kes tahavad järjekestvalt uurida ja õppida, luua ja avastada, saavutada enne suure poliitikasse sukeldumist tänapäeval rahuldavaks (heaks) peetava mõtlemistaseme.

Aumeeste erakonnaga saavad liituda need,

- kes kogevad, et selles erakonnas on inimestevahelised suhted soojad ja asjalikud ning ka
- suhtlemine tundub olema küllalt mõistlik, nõudlik ja heatahtlik;
- kes näevad, et erakonna kultuuri- ja ühiskonnaseos on küllalt kindel ja järjepidev;
- kes kogevad, et kommunikatsioonisüsteem toimib ja igaühel on võimalik olla informeeritud;
- kes on saanud veenduda, et kui veel ei ole õnnestunud saavutada rahuldavaks peetavat kompetentsust, saab erakonna iga liige igal juhul vastava mõõndusega sõna sekka öelda ja ulatuslik õppesüsteem võimaldab kujuneda kiiresti väga hästi orienteeruvaks isikuks.

Muidugi oleks ju tore, kui erakondadel õnnestuks selgeks mõelda ja sõnastada, et:

- võim ei ole eesmärk, vaid vahend;

- võimu taotledes ja võimul olles on lähtekohaks inimene, inimeste heaolu ja heaolu eeldused;
- inimesed, nende heaolu ja eneseteostuse eeldused on erakonnas eesmärgid, mitte vahendid mingite teiste eesmärkide, näiteks majandusliku efektiivsuse, integratsiooni, kommunikatsiooni, korra vms saavutamiseks;
- võimu võib kasutada ja peab kasutama alles siis ja ainult siis, kui on kindel, et iseregulatsioon ei toimi, kui teised võimalused on ammendatud;
- võim on võimalus ja kohustus tegutseda targalt ja tasakaalukalt, süsteemselt ja kavakindlalt, aga ka kohustus ohtlikku ja kahjulikku tegevust ära hoida;
- võimu teostab erakond kui kollegiaalne subjekt, mis koosneb isiksustest, kes on igal hetkel mingis rollis ja mingi staatusega, seejuures kollegiaalne otsustamine ei tohi hajutada personaalset vastutust;
- võimul on omadus pimestada, pähe minna ja muuta inimesi ülbeks, ahneks ja jõhkraks, aga ka enesekeskselt kerglaseks, pealiskaudseks ja hoolimatuks nii oponentide kui ka rahva suhtes;
- võimuga kaasneb õigus otsustada ja kohustus vastutada nii tegevuse kui ka tegevusetuse eest, nii tegutsejate kui ka tulemuste ja tagajärgede eest;
- võimul olles tuleb kanda hoolt ka opositsiooni tegutsemisvõimaluste eest, hinnata eriarvamusi ja nende esitajaid, austada tõde ja fakte, olenemata sellest, kes neid esitab;
- võimuga kaasneb õigus teha süüdimõistvaid otsuseid. Need otsused peavad olema tehtud arusaadavate kriteeriumide alusel, isikute poolt, kelle aususes ja õiglustundes kellelgi kahtlusi ei ole;
- erakond ja erakonna iga liige on erilise tähelepanu all. Kui erakonnas keegi kuritarvitab võimu, siis tuleb seda igal juhul võimalikult kiiresti avalikult arutada. Erakonda kompromiteerivate tegude tõttu on üldjuhul ette nähtud erakonnast lahkuda; erandjuhud arutab läbi volikogu või aukohus;
- erakond on valmis loobuma võimust, kui ilmneb, et erakond on saamatu, jõuetu, hoolimatu, kui on selge, et mõni teine erakond suudaks palju paremini rahvast kaitsta ja riiki edendada;
- võim on poliitilise tahte realiseerimise eeldus;
- võim on eneseteostuse ja enesekontrolli võimalus seadustega reglementeeritud piires ja mitte rohkem;
- võimuga kaasneb nii administratiivne kui ka moraalne kohustus kasutada võimu ja vastutada selle eest, et keegi mitte kusagil ei mängi võimuga, ei kuritarvita võimu, ei kahjusta kellegi põhiseadusest ja kultuurist tulenevaid õigusi ega sea ohtu midagi, mida rahvas peab hoidma, kaitsma ja tugevdama ning järgmistele põlvkondadele edasi andma nii heas seisus, kui suudetakse parimat silmas pidades;
- võimu võtmise ja võimul olemise eeldus on kompetentsus; selle puudumine on küllaldane põhjus igapäevase tagandamiseks mingilt juhtivalt positsioonilt, hoolimata ammusest teenetest või tuttavate tugevusest;
- võim on võimalus allutada teisi oma tahtele, ent sellest õigusest ei tulene kohustus seda tingimata teha; võimu oleks vaja kasutada kompromisside loomiseks;

- võim on selliste õiguste kogum, millega kaasnevalt positsioonilt on võimalik ja vajalik valitseda ja juhtida, hallata ja sidustada, ent heal juhul tuleks eelistada iseregulatsiooni ja toetada selle eelduste tugevdamist.

Erakonnad võiksid

- määrata valdkonnad ja protsessid, mis peaksid kulgema iseregulatiivselt, ja
- luua süsteeme, mis aitaksid vältida eesmärgistatud sekkumist, sealhulgas valitsemist, juhtimist, haldamist ja sidustamist seal, kus on potentsiaal iseseisvalt hakkama saada;
- teha endale ja teistele täitmiseks mõeldud otsuseid, sealhulgas
 - seada eesmäärke ja valida vahendeid,
 - kehtestada ja muuta tegutsemise põhimõtteid,
 - kehtestada ja muuta tegutsemise reegleid, protseduure, rütmi, tempot,
 - määrata tegutsemise suund, aeg ja koht, täitjad ja tähtajad, tegutsemise algus ja lõpp,
 - kehtestada tulemuste kontrollimise kord, aruandluse vorm, aeg, ulatus,
 - kehtestada ja muuta hindamise kriteeriume ning anda hinnanguid,
 - leida sobivad inimesed võtmepositsioonidele ning kõrvaldada põhimõttelise tähtsusega otsuste tegemiselt isikud, kelle kompetentsus, täpsus, ausus, õiglus, heatahtlikkus, tegutsemise süsteemsus, ühiskonna- ja kultuuriseos, keskkonna- ja tervishoid või muud olulised tunnused ei ole kooskõlas eesti kultuuris fikseerunud tõekspidamistega ja järelkult ka erakonna programmiliste seisukohtadega;
- muuta avalik-õiguslike asutuste võrgu otstarbeka struktuuriga, minimaalse koosseisuga, nüüdisaegse infotehnoloogiaga efektiivselt toimivaks süsteemiks, tunda ja austada korda.

Sõnavabadus

Sõnavabadus (õigus avaldada oma arvamust) on põhiseaduse järgi kõigil ühesugune (võrdne), aga keegi ei saa kedagi kohustada kuulama – lugema ja arvestama. Igaüks teab, et mõnda inimest kuulatakse tähelepanelikult ja tema mõtteavaldusi võetakse tõsiselt, arvestatakse ning mõeldakse edasi ja tagasi, üle ja ümber; mõne inimese juttu ei märgata ega arvestata, olenemata sellest, kui palju või kus ta räägib.

Sõnavabadust saab inimene kasutada sedavõrd, alles siis ja ainult siis, kui ta pälvib usaldust, s.t kuivõrd ta

- on adekvaatne oma hinnangutes endale ja ümbritsevale maailmale;
- on asjatundlik; valdab seda valdkonda, millest räägib. Nendel puhkudel, mil erakonna liige teemat (probleemi, olusid, olukorda, situatsiooni, nähtust, protsessi) ega selle tegureid ei valda, ta vaikib või teatab selgelt, siiralt, keerutamata, et ta ei saa antud teemal kaasa rääkida, sest ei ole küllalt informeeritud ja haritud ning (või) tal ei ole küllalt palju kogemusi;

- saab aru, milles on arutluse mõte, millest sõltub käsitluse ja tulemuse tähendus ja tähtsus;
- ei kibelee sõna võtma siis, kui tal ei ole arutamise objekti kohta midagi olulist öelda või lisada sellele, mida on juba räägitud;
- räägib tõtt (aga mitte kogu tõtt) või vaikib, aga ei valeta;
- tunneb ideaale ja oskab tuletada hinnanguid ja järeldusi ideaalidega võrdlemise teel;
- ei anna meelevaldseid hinnanguid;
- ei sea selliseid eesmärgi, mille saavutamine on võimalik vaid inimeste tervise või looduse, kultuuri, hariduse või teaduse arvel või ei ole üldse võimalik;
- ei vali eesmärkide saavutamiseks väärivahendeid;
- ei kahjusta;
- ei ehi ennast "võõraste sulgedega";
- ei anna katteta lubadusi; teeb seda, mida lubab, ja teatab lubaduse täitmisest;
- ei suurusta, ei hoopile, ei jutusta ennast ega erakonda ülistavaid lugusid;
- mõistab inimesi nende raskustes ja kõhklustes, ka eksituste ja õnnetuste puhul ning on siis diskreetne;
- näeb kõvasti vaeva alternatiivide loomiseks ja hindab kõrgelt argumenteeritud eriarvamusi, olenemata sellest, kes neid esitab;
- avaldab tunnustust silmapaistvate tulemuste saavutamise ja ka igasuguse eneseületamise puhul;
- on vaoshoitud, ei levita kuuldusi, kahtlustusi, inetuid jutte jms kellegi ega millegi kohta;
- käsitleb ennast ja teisi inimesi subjektina, täiesti tõsiselt võetavatena, mitte manipuleerimise objektina, naerualusena või tühja kohana, olenemata sellest, milline on nende staatus ja roll, ettevalmistus, hoiak ja valmisolek edu saavutamiseks vm;
- elab, ei mängi elamist; suhtleb, ei mängi suhtlemist; võitleb, ei mängi võitlemist.

Avaliku arvamusuuringute peegeldused näitavad, et meie rahva usaldus võimuinstiitutsioonide, sealhulgas Riigikogu ja ajakirjanduse vastu on madal ning iga poliitik ja ajakirjanik võiks sellest järeldada – kui sinu usaldusväärsus on madal, siis räägi mis sa räägid ajalehes või televisioonis või raadios või erakonna koosolekul, sind ei usuta, sa ei ole küllalt veenev.

Kui palju on neid erakondade liikmeid, kes ei aja mingisugust üldist udujuttu ega tee midagi muud sellist, mis võib erakonna usaldusväärset kahtlust alla seada?

Adrasedmise aeg otsas

Võim on kohustus kasutada positsiooniga kaasnevat õigusi orienteerumiseks, otsustamiseks ja vastutamiseks, sealhulgas

- jälgida seaduslikkust ning tagada igale kodanikule, kodanikeühendusele, füüsilisele ja juriidilisele isikule – igale firmale ja firmade ühendusele – neile seadusega ette nähtud õigused ning kaitse nende õiguste rikkumise, petmise, ähvardamise või muu ahistamise korral;

- rakendada jõudu kõigil nendel juhtudel, mil põhiseaduslik kord ja kodanike või muude subjektide õigused, vara, au, väärikus või julgeolek on ohus või võivad sattuda ohtu;
- rajada uusi organisatsioone ja institutsioone;
- likvideerida oma aja ära elanud, ebaõiges suunas ja/või halvasti toimivaid, ebaefektiivselt funktsioneerivaid või korrumpeerunud ja parasiteerivaid organisatsioone ja institutsioone;
- kanda hoolt julgeolekusüsteemide täiustamise ja valmisoleku eest;
- kontrollida otsuste täitmist ja rakendada meetmeid otsuste täitmisega kaasnevate tulemuste ja tagajärgede jälgimiseks (süsteemide edasi- ja tagasisidestamiseks).

Võim on ihaldamise objekt ja omaette väärtus üksnes ala- või üleväärsuskompleksi tõttu vaevlevatele inimestele. Võim on põhimõttelise tähtsusega otsuste tegemise eeldus.

Võim kui administratiivsete õiguste kogum kaasneb valimisvõiduga, aga võimu võtmiseks ja võimu kasutamiseks peab olema ka moraalne õigus, mille tekkeks peab erakonnal (loe: erakonna igal liikmel) olema:

- kõrge kvalifikatsioon – teadmiste, oskuste ja kogemuste ühtsus, mis võimaldab teha otsuseid, mis on küllalt süsteemsed ja kompleksed ning põhjendatud igas muuski mõttes,
- õige orientatsioon,
- kõrge motivatsioon,
- kõrge eruditsioon,
- usaldatav intuitsioon,
- usk tulevikku ja raugematu tahe näha vaeva nende ideaalide eest
- võitlemiseks, tänu millele saab kogu rahva elu muutuda elamisväärsesks.

Eesti erakondade liikmed peavad õppima hoidma Eestit ja inimest, elu ja elamise ning iseolemise eeldusi. Paraku ei saa hoida seda, mida ei tunne. Järelikult valikut ei ole; see, kes leiab, et peab rahva ette asuma, peab ka teadvustama, et administratiivse õiguse kõrval võtta võim, mis kaasneb valimisvõiduga, tuleb saavutada ka moraalne õigus – pädevus ja valmisolek ühendada vaim võimuga.

Hea ja õiglase õigussüsteemi ja hea avaliku halduse eest seisva erakonna iga liige, kes tahaks osaleda võimuga kaasnevas tegevuses, peab õppima tundma kõike seda, mille nimel tema erakond tegutseb, milliseid eesmärke taotleb, milliseid põhimõtteid tähtsaks peab, mille alusel hinnanguid annab, ega seleta ei tööl, kodus ega puhkehetkel, et ta küll õppis ja soovib parimat... Vaja on teada, osata, aru saada seostest ning mõista nii inimesi üksiti kui ka erinevate sotsiaalsete gruppidenä! Võimuga kaasneb vajadus kujuneda vastutusvõimeliseks asjatundjaks inimese, ühiskonna ja kultuuri alal. Selleks ei piisa ükskõik millisel alal kunagi omandatud diplomist. Adrasedmise aeg on Eesti poliitilises elus otsa saamas.